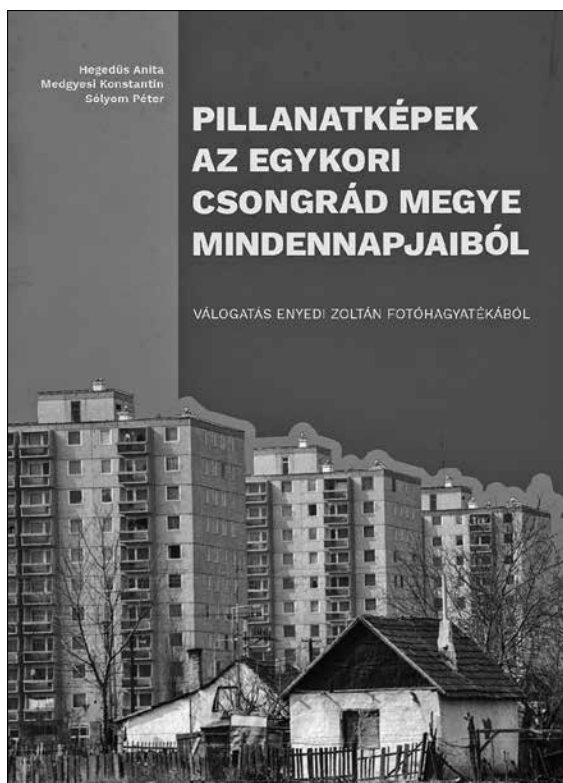

/// *Semsei Ferenc*

=== **Egy korszak szelleme** **Enyedi Zoltán objektívén keresztül**

Hegedűs Anita – Medgyesi Konstantin – Sólyom Péter (szerk.):
Pillanatképek az egykori Csongrád megye mindennapjaiból.
Válogatás Enyedi Zoltán fotóhagyatékából

Csongrád-Csanád Megyei Önkormányzat, Szeged, 2021. 152 oldal

/ **Fotóriporter az át- rendeződő térben**

A Kádár-korszakban az urbanizáció növekedésével – amivel együtt járt a paraszti világ fokozatos felszámolása – párhuzamosan erősödő életformaváltással előtérbe kerülő alkalmazkodási stratégiák, az ennek keretében szolgáló mobilitás lehetőségei egyaránt látványos változásokat hoztak nemcsak a társadalom szerkezetében, de a mindennapi élet terében is. Az 1948-at követő erőltetett iparosítás a városi munkásság létszámának gyors növekedésével járt, az ipari termelés növelését az olcsó munkaerő tömeges alkalmazásával akarták elérni. A hatvanas években befejeződő nehéziparosítás, majd az építőipari fejlesztések tömegesen

„szívták fel” a kolhozosítás után „feleslegessé” vált falusi munkaerőt.¹ Az 1962–1964. évi, férfiakra vonatkozó társadalmimobilitás-vizsgálat eredményeit a korábbi évekkel összevetve Andorka Rudolf megállapította: a részt vevő személyek – az apához viszonyítva – 59%-a volt mobil az 1960-as évek elején, míg ez az arány 1938-ban 44%, 1949-ben pedig 47% volt.²

Az agrártársadalom mérete folyamatosan csökkent, s ebben – a földtulajdonviszonyok radikális megváltoztatása mellett – az 1968-as gazdasági reformnak is szerepe volt. Ezek lehetővé tették ugyanis a mezőgazdasági termelőszövetkezetek számára, hogy ipari és szolgáltatótevékenységeket végző melléküzemágakat létesíthessenek, amelyek az agrártevékenység gépesítésével felszabaduló munkaerő lekötését, valamint a szövetkezetek jövedelemtermelő képességének a javítását szolgálták. Ezt megelőzően az 1950-es és az 1960-as éveket elsődlegesen a mezőgazdaságból való kilépés jellemezte, majd az 1970-es években e folyamat kétirányúvá vált; jelentősen nőtt azok aránya, akik az átmeneti ipari munkavállalás után visszatértek a földműveléshez. Jelentős részük a kedvezőbb munka- és életfeltételekért adta fel korábbi munkahelyét, a kibontakozó családi gazdálkodás keretei közötti elhelyezkedés lehetőségeit keresve. A mezőgazdasági szövetkezetek dolgozóinak több mint egyharmada a hetvenes évek első felében, egynegyede pedig ugyanezen évtized második felében cserélődött ki. Az agrártípusú szerveződések ipari jellegű foglalkozás- és munkaszervezettel rendelkező gazdasági egységekké váltak.

A munkásság dinamikus létszámgyarapodását lehetővé tevő társadalmi változások ugyanakkor megakadályozták egy olyan a nagyüzemi munkához, a városi életformához sok szálon kapcsolódó, teljesítményorientált, gyárhoz kötődő, jól képzett és könnyen képezhető munkásréteg kialakulását, amely köré az ideális (de csupán politikai indíttatású, elméleti célkitűzésként megjelenő) gyári társadalom felépülhetett volna. Az extenzív iparfejlesztés által létrejött munkahelyek a képzetlen és iskolázatlan vándormunkásság városi proletárhelyzetét tették tartóssá. Kemény István 1971-es *Pest megye munkásai* című könyvében a parasztból munkássá válást a legnagyobb társadalmi erőfeszítések egyikének nevezte. A nagyvárosi élet és az ipari munka elsajátítása mellett a legnagyobb problémát az összeszokott közösségek, társaságok egyezményes jeleinek értelmezése, valamint az újonnan jövő hierarchikus alárendeltsége jelentette. Az idegenkedés erősebben hatott, ha a jövevény falusi származású volt, ekkor ugyanis nemcsak az új közösségbe, de az új élettérbe is be kellett illeszkednie – ez idő alatt pedig a többiek számára lassú észjárásúnak tűnhetett. Ezzel párhuzamosan az addigi szociális háló megszünésével társtalanság, magány és a belső bizonytalanság érzése keletkezett.³

1 = = Valuch, 2001: 219.

2 = = Andorka, 1975: 288–289.

3 = = Idézi: Valuch, 2001: 226–227.

Az átalakuló közegben kezdte meg fotóriporteri munkáját Enyedi Zoltán, akinek hagyatékában 1967-től 2000-ig találhatóak fotográfiaiak. Enyedi 1939. április 17-én, Makón született. Először a pasztell-technika iránt érdeklődött, majd egy helyi fényképésznél tanulta ki a mesterséget. Később közel 40 évig a *Csongrád Megyei Hírlap* alkalmazásában dolgozott, ám a megyei eseményeket megörökítő képeit a *Délmagyarország* is közölte. Nevéhez Európa-szerte több kiállítás is köthető.⁴ A Hegedűs Anita, Medgyesi Konstantin és Sólyom Péter által szerkesztett, *Pillanatképek az egykori Csongrád megye mindennapjaiból. Válogatás Enyedi Zoltán fotóhagyatékából* című könyv a fotográfus gyűjteményét tematikus és kronologikus rendben mutatja be, miközben a megye 1960-as–1980-as évekbeli eseményeit állítja a középpontba.

/ Fókuszban Csongrád megye

Tóth Marcell helytörténész bevezető tanulmányában a szocializmus idejében „Pol Pot megyeként” elhíresült régió történelmét ismerteti, megkönnyítve ezzel Enyedi képeinek értelmezését. A szerző izgalmas csomópontokat képez, úgymint a kolhozosítás, a technológiai környezetváltozás, valamint a különféle katasztrófák és a mindennapi élet új kérdései, mindeközben a megyei eseményeket nagypolitikai horizontra, a mikrotörténetet makrotörténeti perspektívába helyezi.

A jellegzetesen mezőgazdasági arculatú térségben már igen hamar megkezdődött a „kulákok” üldözése, a birtokos parasztság elleni aktív fellépés. Több száz embert telepítettek ki az 1950-es évek folyamán a magyar–jugoszláv határövezetté vált déli területekről. A fellángoló kommunistaellenes megmozdulások résztvevőit koncepciók perek során ítélték el, a túlélők még a Kádár-rendszerben is páriának számítottak.

A Dél-Alföld továbbra is az ország mezőgazdasági motorjának számított, mindazonáltal fokozatosan csökkent a gazdálkodók száma. 1945-ben Csongrád megyében, a Pallavicini-uradalom területének felosztásával – az önállóan gazdálkodók számának átmeneti megnövelésével együtt – kezdetét vette a magyarországi földosztás. Az 1940-es évek végén indult meg a kolhozosítás – földelkobzás. A gazdaságtalan termelősövetkezetekből az 1953-as „új szakaszt” követően tömegesen kiléptek, ezt a folyamatot csupán a politikai irányváltások és újbóli retorziók tudták a visszájára fordítani, az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején a korábbi kollektivizálási hullámoknál „sikeresebb” periódus zajlott le. Ennek eredményeképpen a termelősövetkezetek és állami gazdaságok a megye összfelületének több mint 94%-át tették ki.⁵

4 = = Újszászi, 2009: 8.

5 = = Tóth, 2021: 6–8.

Az 1960-as években nemcsak a föld tulajdonviszonyai, hanem a táj látképe is sokat változott. A technológiai fejlődés hatására a ló- és igásökör-állomány csökkenésével egyetemben a traktorok, majd a még modernebbnek számító járművek száma növekedett, míg fokozatosan terjedt el a fóliázás és a műtrágyázás, s a képek alapján egyaránt feltűnő a nők munkába állásának emelkedő mértéke. A műszaki előrelépés, az iparosítás mellett ugyanakkor fokozatosan teret hódított a kivetkőzés, a paraszti élettől való szimbolikus elhatárolódás.⁶

A mindennapok meghatározó elemének számított a blokk többi országához képest jobban funkcionáló ellátási rendszer, amelynek emlékét a köznyelv „gulyás-kommunizmusként”, „fridzsiderszocializmusként” őrzi. Három évtized alatt két és félszeresére nőtt a szállítási területen, valamint duplájára a kereskedelemben dolgozók aránya. A térségben – az országos tendenciákat követve – megjelentek a nagyáruházak, a házakban pedig az 1970-es évekre megszokottá váltak a hűtőgépek és a gáztűzhelyek.⁷

A gépkocsik térnyerése a fentiekhez hasonlóan átszabta a térség korábbi rurális vonásait. A személyautókra az 1950-es évektől egyre nagyobb igény mutatkozott, a Moszkvics és a Wartburg mellett megjelent a P70 és a Škoda Spartak, ugyanakkor később a keleti blokk járművei mellett a Fiat 850 és a Renault R16 is rákerült a választható autók listájára. A rangsorban helyett foglalt még a román Dacia, a Zaporozsec, valamint a „legendás” szovjet Lada, s a legolcsóbban beszerezhető, keletnémet Trabant. A tömegközlekedést választóknak az Ikarusz buszok álltak rendelkezésre, amely gyártójának a megyében is volt üzeme, s a Szovjetunió mellett az Egyesült Államokba is exportáltak. A hazai gyártású személygépkocsik hiányának pótlására a hódmezővásárhelyi Hódgép vállalat tett kísérletet az 1980-as évek végén Puli nevű kiskocsijával, azonban a szerkezet iránti érdeklődés elapadt a rendszerváltást követően.⁸

Az emlegetett városiasítás hatására Csongrád megyében lassanként eltűntek a hagyományos parasztházak, helyüket panellakások vették át. Az új lakótelepek épületei mellett – amelyek minősége sokszor alulmúlta az elvárásokat – azonban a lakhelyek többsége magánereőből épült. A települések központjait új építményekkel, tömbrekonstrukciókkal ugyancsak átformálták. Az 1950-es évek végétől egyre nagyobb teret hódítottak az üdülőök és nyaralók is.⁹

6 = = Uo. 8.

7 = = Uo. 9.

8 = = Uo. 9–10.

9 = = Uo. 10–11.

/ Egy új világ más szemével – Az Enyedi-gyűjtemény

A kép – jelen esetben a fotográfia – szubjektív alkotás, reprezentáció, az adott pillanatot személyes parafrázisa.¹⁰ Hogyan látta hát Csongrád megyét Enyedi Zoltán? Képeit a szerkesztők 17 témakör mentén válogatták össze. Az elsőkben (*Korok, hangulatok, épületek, emberek*) a nagyüzemi élet bemutatása mellett olyan bensőséges hangulatképek kaptak helyet, amelyek a hétköznapi élet lenyomatát képezik. A hódmezővásárhelyi szülészeti osztályon készült kép, valamint a szegedi Széchenyi téren kártyázó idős férfiakat megörökítő fotó szimbolizálhatja az emberi élet kereteit.

Az ezt követő *Megye a magasból* (1968) című fejezetben Csongrád megyét láthatjuk madártávlatból. A szokatlan perspektíva lehetőséget nyújt arra, hogy láthassuk a városok tájképének változásait, az iparosítás és a „modernizáció” mértékét a térség különböző központjaira vetítve.

Az *Ünnepek, események a hetvenes-nyolcvanas években* a megye tradicionális szokásait mutatja be. Megismerhetjük a Forráskúton rendezett farsangi „tuskóhúzás” hagyományát, amely felvonulássá nőtte ki magát az idők során. A kezdetekben még egy meg nem házasodott legénynek kellett rönköt vonszolnia a falu utcáin, később ezt már egy jelmezes alak végezte.

Enyedi fényképei segítségével a megye kulturális életébe is bepillantást nyerhetünk az *Ismerős arcok Csongrád megyei rendezvényeken* című rész segítségével. Az első fotón Németh Lászlót láthatjuk a hódmezővásárhelyi irodalmi esten, rajta kívül többek között a tudós Szent-Györgyi Albertről és a színművész Bessenyei Ferencről is készültek fotográfiák. Ide kapcsolható a *Benne voltak a TV-ben – televíziós forgatások, filmek* tematikai blokk, amely forgatások kulisszatitkait tárja fel.

A *Nők és a Férfiak* című gyűjteményekben dolgozó embereket láthatunk, érezve az emlegetett kettősséget, átmenetet. Az asszonyok üzemekben dolgozva állítják elő az élelmiszert, vagy a fóliasátorban takarítják be a zöldséget, s míg a parasztemberek aratnak, addig a munkások gyárakban dolgoznak. A vidéki élet és a városi proletárlét egyszerre van jelen az 1970-es, 1980-as években.

A gyermekekkel és állatokkal foglalkozó képek mellett – autentikus jelkép az alsó tagozatos nebulók (véltetően) kék kisdobos nyakkendője – külön hangsúlyt kap a mezőgazdaság (*Földön, vízen – a mezőgazdasági hétköznapiak tegnapelőtt*). A makói hagymatermesztés példája jól mutatja a technológia változását. A hagymarakás és a maghagymaszedés még kézzel történt, e termény betakarítása azonban már gépi erő igénybevételével folyt.

Egy új szemléletmód megjelenéséről tanúskodnak a nagyáruházak megnyitását hirdető és a korábban említett személyautók tömegessé válását reprezentáló képek. Ezután a „kötődést” megjelenítő fotók következnek. A jelen új kapcsolódásait az épülő hidak, míg a múlt – ez esetben szó szerint értendő – feltárását az ópusztaszeri ásatásról készített képes dokumentációk demonstrálják.

¹⁰ = = Barthes, 1990: 64.

A mártélyi üdülőtelep nyugalma után erős kontrasztot állítanak a *Nehéz órák: vész- és veszélyhelyzetek*, valamint a *Kemény megyei telek egykoron* című sorozatok, amelyek a természeti erők nehezen megzabolázható hatalmát hirdetik.

Az utolsó szekcióban (*Települési pillanatképek*) található meg Enyedi ismertett munkájának talán legsokatmondóbb alkotása. A könyv borítójául is választott, 1984-ben készült fotón a tradicionális parasztházak mögül öt- és tízemeletes házak törnek elő, jelképezve a megállíthatatlan átalakulást.

A könyv izgalmas utazásra invitálja olvasóit Enyedi Zoltán munkásságán keresztül, olyan nagy ívű folyamatokat bemutatva, amelyek nemcsak Csongrád megyére, hanem Magyarországra, sőt sok esetben a szocialista blokkra is egyaránt érvényesek voltak. Kritikaként megfogalmazható ugyanakkor, hogy a kevésbé közismert, regionális szereplők nem lettek kellőképpen bemutatva (ezt példázza, hogy a hódmezővásárhelyi festőművész, Tornyai János neve hibásan Tornyai „József”-ként szerepel). Összességében azonban a közreadott, tematizált képsorozatok látványos betekintést nyújtanak az érdeklődőknek, és sokrétű, jól használható forrássul szolgálhatnak a történészek számára.

Kulcsszavak

=====

*fényképek, könyvismertetés, kritika, kultúra, művészet-kultúra,
recenzió*

=== Hivatkozott irodalom ===

Andorka, 1975

Andorka Rudolf: Társadalmi mobilitás. *Demográfia*, 2–3. sz. 287–299.

Barthes, 1990

Barthes, Roland: A kép retorikája. *Filmkultúra*, 5. sz. 64–71.

Újszászi, 2009

Újszászi Ilona: MTV-stúdió: első képek a vidékről. *Délmagyarország*, szeptember 25. 8.

Tóth, 2021

Tóth Marcell: Csongrád megye, Pol Pot megye? Történelmi háttérvázlat egy megye szocialista rendszerben töltött évtizedeiről Enyedi Zoltán képei mellé. In *Pillanatképek az egykori Csongrád megye mindennapjaiból. Válogatás Enyedi Zoltán fotóhagyatékából*. Szerkesztette: Hegedűs Anita – Medgyesi Konstantin – Sólyom Péter. Csongrád-Csanád Megyei Önkormányzat, Szeged. 5–15.

Valuch, 2001

Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris, Budapest.

Csongrád megyei Tsz., 1970.

Fortepan / MHSZ

= The Spirit of an Era through the Lens of Zoltán Enyedi =

/// A BOOKREVIEW ON

**Hegedűs Anita – Medgyesi Konstantin – Sólyom Péter (szerk.):
Pillanatképek az egykori Csongrád megye mindennapjaiból.
Válogatás Enyedi Zoltán fotóhagyatékából
[Snapshots from the everyday life of the former
Csongrád county. A selection from the photographic legacy
of Zoltán Enyedi]**

Szeged, Csongrád-Csanád Megyei Önkormányzat, 2021. 152 p.

Zoltán Enyedi began his work as a photojournalist in the changing economic and political environment of the Hungarian countryside in the 20th century, and his legacy includes photogravures from 1967 to 2000. Enyedi was born on 17 April 1939 in Makó. He first became interested in pastel techniques and then learned the craft from a local photographer. Later, for nearly 40 years, he worked for the *Csongrád Megyei Hírlap*, but his photos of county events were also published in *Délmagyarország*. His name is associated with several exhibitions all over Europe. The book under review was edited by Anita Hegedűs, Konstantin Medgyesi, and Péter Sólyom. The album presents the photographer's collection in thematic and chronological order, while focusing on the events in Hungary from the 1960s to the 1980s.